

Katedra Białorutenistyki
Uniwersytetu Warszawskiego

Мікола Хаўстовіч

ДАСЛЕДАВАННІ І МАТЭРЫЯЛЫ:

**ЛІТАРАТУРА БЕЛАРУСІ
XIX стагоддзя**

ТОМ ДЗЯСЯТЫ

Warszawa 2024

Recenzenci

prof. Alaksander Smalanczuk
prof. Halina Twaranowicz

Redaktor Wydawnictwa

Żmicier Krymoŭski

Projekt okładki

Paweł Kurza

Na czwartej stronie okładki:

fotokopia pierwszej strony *BIAŁORUSKIEJ ENEIDY* (rękopis Mysłowskiego)

Skład, łamanie

Maryla Chaustowicz, Halina Żarko

© Miikałaj Chaustowicz

ISBN 978-83-60951-38-5

Wydawca:

*Katedra Białorutenistyki
Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Dobra 55, 00-312 Warszawa
tel. +48 22 55 34 252
<http://kb.uw.edu.pl>
e-mail: kb.wls@uw.edu.pl*

Druk i oprawa:

*SOWA Sp. z o.o.
ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
tel. (22) 431-81-40; fax (22) 431-81-50*

ЗМЕСТ

- 5 **Замест прадмовы**
- 7 **Беларуская Энеіда**
- 9 *Энеіда* Вергілія і ейныя травестацыі
- 27 Беларуская і іншыя травестацыі *Энеіды*
- 37 Адычная страфа беларускае *Энеіды*
- 45 Шляхамі беларускае *Энеіды*
- 59 Рукапіс Мыслоўскага
- 69 *Отрывокъ изъ 1ой пѣсни ЭНЕИДЫ вывороченной на изнанку на Бѣлорусскій языкъ, Г^{номъ} Мысловскимъ*
- 73 Рукапіс Бадзянскага
- 75 *Отрывокъ изъ 1ой пѣсни ЭНЕИДЫ, вывороченной наизнанку на Бѣлорусскій языкъ, по образцу Малороссійской Котляревскаго, Г^{мъ} Мысловскимъ*
- 78 Публікацыя Льва Кавеліна
- 81 *Отрывокъ изъ ЭНЕИДЫ на изнанку на Бѣлорусскомъ крестьянскомъ нарѣчїи*
- 88 *Памятники Бѣлорусской письменности*
- 94 Рукапіс Залескага
- 99 *ЭНЕИДА съ Малороссійскаго на Смоленскій крестьянскій языкъ переложенная Викентіемъ Ровинскимъ (помѣщикомъ Духовщинскаго уѣзда)*
- 109 Рукапіс Сразнеўскага
- 111 *ЭНЕИДА съ малорускаго на Смоленскій крестьянскій языкъ переложенная В.П. Ров...*
- 119 **Беларускамоўныя казанні са збораў Мянціцкіх**
- 121 Ці быў Вінцэнт Мянціцкі аўтарам беларускамоўных казанняў?
- 130 *Prosta Nauka mówiona na Rezurekcyi w Uszacz*
- 151 **Ян Чачот**
- 153 Ад “вясковых” да “ўласных вясковых” песняў
- 158 *Własne piosnki wieśniacze*

189	Адам Плуг
191	Ліцвінска-беларускія малюнкi з вандроўкі Адама Плуга
203	<i>Ліст Адама Плуга да Фелікса Пяткевіча</i>
279	Ліст з Пекла
281	З агітацыйнае паўстанцкае літаратуры
284	<i>[List z Piekła]</i>
287	Гутарка двух дзядоў
289	Гутарка пра русіфікацыю касцёла
292	<i>Гутарка 2^x дзядоў</i>
301	Supplementum
303	Пра Ялегі Пранціша Вуля, ягоную жонку і брата
311	Бібліяграфія
322	Abstract
323	Паказальнік імёнаў

Замест прадмовы

X том *Даследаванняў і матэрыялаў* прысвечаны шэрагу важных аспектаў літаратурнага працэсу на ліцвінска-беларускіх землях у XIX ст. У першую чаргу мы закранаем асобныя пытанні, звязаныя з пашырэннем на Віцебшчыне і Смаленшчыне славітае *Беларускае Энеіды*. Нядаўна выяўленыя Вячаславам Мартысюком «дрэвнѣйшыя списки» (Яўхім Карскі) дазваляюць зрабіць шэраг істотных удакладненняў у справе ўзнікнення і атрыбуцыі твора. На нашу думку, паэма паўстала ў эпоху станаўлення нацыянальнае ідэнтычнасці ўсходнеславянскіх этнасаў, калі прадстаўнікі тагачасных элітаў грамадства імкнуліся з дапамогаю літаратурных тэкстаў абудзіць нацыянальныя пачуцці сваіх суайчыннікаў (*Слова пра паход Ігаравы, Украінская Энеіда, Краледворскі рукапіс*). Аўтар *Беларускае Энеіды* – паэт канца XVIII – пачатку XIX ст. Ягоны твор захаваўся адно ва ўзнаўленнях (магчыма, пасля працяглага вуснага бытавання) у магілёўска-віцебскім інтэлігенцкім асяроддзі ў 1830-я гг. (Ігнат Манькоўскі, браты Мыслоўскія ды іншыя), а таксама ў смаленскім атачэнні Вінцэнта Равінскага. Тое, што дайшло да нашага часу, – гэта парэшткі даўняе травестацыі невядомага Беларускага Аўтара.

У даследаванні звяртаецца ўвага на адметнасці рукапісу Мыслоўскага, выкананага беларускаю лацінкаю (наяўнасць літары *ѣ*, якая абазначала гук [ѣ]). Адзначаюцца спробы Восіпа Бадзянскага, а пазней Барыса Залескага зрусіфікаваць беларускі тэкст *Энеіды*, а Я. Карскага – прывязаць яго да заходняе Смаленшчыны.

Аналіз рукапісаў сярэдзіны XIX ст. дазволіў сцвердзіць, што твор пісаўся адычнаю страфою, якая з прычыны вуснага бытавання ў значнай ступені была страчаная (захаваліся чатыры правільныя дэцымы). Адсутнасць “цокання” (характэрнае асаблівасці беларускае мовы Смаленшчыны) у рукапісе, які паходзіць з дому Равінскіх, зводзіць прынятую ў беларускім літаратуразнаўстве атрыбуцыю твора да маргінальнае. Далейшыя пошукі павінны пацвердзіць ранняе паўстанне *Беларускае Энеіды* і нарадзіць новыя гіпотэзы адносна ейнага аўтарства.

Наступныя два раздзелы тома знаёмяць з тэкстамі, створанымі тагачаснымі асветнікамі, дзеля простага люду. Адны з іх, раней цалкам нязнаныя (з рукапісаў Мянціцкіх), праязныя, іншыя – агульнавядомыя (Яна Чачота) – вершаваныя. Аб’ядноўвае іх тое, што яны напісаныя ў форме

казанняў як спроба павысіць цывілізацыйны ўзровень цёмнае сялянскае масы.

Беларускамоўнае ўзнаўленне вандроўных нататак Адама Плуга – маем надзею – дазволіць па-іншаму зірнуць на літаратурны працэс на ліцвінска-беларускіх землях у сярэдзіне XIX ст., на праблему беларускамоўнае творчасці ўвогуле і Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча ў прыватнасці. На аснове аналізу тае публікацыі можна таксама зразумець стаўленне Беларускага Дудара да абвінавачванняў, што пішучы на беларускай гаворцы ён пашырае правінцыялізм.

У працы таксама закранаюцца асобныя праявы нацыянальнага і рэлігійнага жыцця на Беларусі ў другой палове XIX ст., барацьба каталіцкае супольнасці супраць гвалтоўнага наступу расейскага імперыялізму на нацыянальную і рэлігійную свядомасць насельнікаў Беларусі, якія ад безвыходнасці шукалі абароны ў таксама скрыўджанага заходняга суседа.

Публікуюцца як раней друкаваныя тэксты, так і рукапісныя архіўныя матэрыялы.

Дадзены том паўстаў дзякуючы дапамозе шэрагу беларускіх і замежных навукоўцаў. У першую чаргу прагнем падзякаваць гісторыкам і мовазнаўцам Вячаславу Мартысюку і Зміцеру Крымоўскаму, філолагам Язэпу Янушкевічу і Лявону Баршчэўскаму, а таксама інфарматыку Антону Францішку Брылю.

Прынцыпы перадачы рукапісных тэкстаў

Вертыкальнаю рыскаю адасабляецца напісанае ў арыгінале злітна – ня|быў.

Пачатак кожнае старонкі рукапісу мы перадаём дзвюма вертыкальнымі рыскамі з устаўленым паміж імі нумарам аркуша ў ніжнім рэгістры: |1r| – правая старонка аркуша (ад лац. *rectus* – проста); |1v| – левая старонка аркуша (ад лац. *verso* – адваротная старонка).

Перакрэсленыя ў рукапісе словы і сказы падаём адпаведна – ~~Віедну~~; напісанае зверху, між радкамі – у верхнім рэгістры – ^{Uiszow}.

Дзеля кампактнасці тэксту элементы кутняга штампу (назва ўстанова, дата, выходны нумар і інш.) падаюцца ў верхнім радку дакумента.

Той тэкст рукапісу, які не ўдалося расчытаць, сігналізуецца кутнімі дужкамі са словам “нечытэльна” – <нечыт.>.

У квадратных дужках [] узнаўляюцца скарачэнні ў рукапісе, а таксама (па магчымасці) словы і часткі слоў у канцы (звычайна) радка, дзе папера аказалася пашкоджанаю.